

A ZSARNOK

Galeazzo herceg új főhadvezére diadalívek alatt vonult be Milanóba. A város felhalmozta visszatérő harcosai elé bámulatot gazdagságát, melyet Galeazzo bölcs uralkodása alatt gyűjtött; kincseket érő ruhákban a polgárok; az erkélyekről aláhulló szőnyegek méltóságtelesen imbolyogtak a szélben, a szegény nép a herceg vendége volt a városzerte felállított lacikonyhákban.

A francia király kisebbik leánya, aki egy római kolostorba menet útutazóban volt a városon, nem győzött csodálkozni a páratlan pompán és sajnálkozott, hogy a herceg, kit még sosem látott, nem volt ott. Azt beszélték, titkos célja volt a királyleány itt-tartózkodásának: a francia udvar szívesen látta volna rokonául a hatalmas milánói herceget, aki eddig megrögzött cölibátusban élt és akinek semmiféle ágyasáról sem tudott a botránykrónika. Mondják, megtartóztatta magát a szerelemtől, nehogy a szenvedélytől elvakultan egy asszony kelepéjébe kerüljön.

A menet a piacra ért, hol a tömeg legnagyobb, legdíszesebb volt. Különös hírek keringtek; honnan eredtek, nem tudni, de mindenki biztosra vette, hogy a mai ünnepélyes napon megtörténik, ami még nem fordult elő: a herceg bejön a városba, ide a piacra, hadvezére elé. A legfeszültebb kíváncsisággal várta jövetelét mindenki — hiszen jóformán azt sem tudták, milyen az alakja, milyen színű a haja és hány éves. Mert gyermekkorától fogva, hosszú uralkodása alatt, egyetlenegyszer ki nem mozdult várából és sosem látta a várost, melyet akkora gonddal és akkora bölcseséggel kormányzott.

A hadvezér, kövér, hatalmas katonaeMBER, megállította lovát a dóm előtt. Nem volt még ismerős a milánói udvar szokásaival: úgy képzelte, hogy a herceg elébe fog lovagolni, megveregeti vállát az egybegyűlt nép előtt, azután várába hívja fejedelmi lakomára, — folyik a bor hajnalig, a herceg megtegeződik vele és azontúl nagy, igaz barátságban élnek.

Most trombitaszó hallatszott, s belelovagolt a térre talpig vasban a herceg félelmes testőrcsapata: megannyi óriás, merev tekintetű magyar és német, akik sosem érintkeztek a városbeliekkel.

A testőrök sora szétvált. Most mindenki azt hitte, hogy a herceg fog előlépni, s ezer meg ezer szem találkozott egy pontban. De akit láttak, az csak egy öreg, szikár bencés volt, a herceg kancelláriusa. A szerzetes alázatosan meghajolva közölte a hadvezérrel, hogy a herceg nem jöhetett le, nevében ő veszi át a jelentést s adja át a további utasításokat, — közölte az intézkedést is, hogy a vezér és a zsoldosok parancsnokai a tanács házában megvendégtessenek.

A hadvezérnek imént még diadalmas arca elsötétedett és lehorgaszott fővel követte a kis öregembert a tanács házába. A francia királyleány még aznap továbbutazott.

A szőnyegetek bevonták, a virágokat szétszórták, mélyen a szemükbe húzták kalapjukat az emberek és nem ízlett az ingyen lakoma sem. A polgárságból most újra kitört a gyűlölet, melyet egy percre feledni látszott. Ha két ember koccintott szótalan-összenézve, azok a zsarnok vesztére ittak; ha az ifjakat elfogta a tizenhatévesek névtelen lelkesedése, zsarnokgyilkosnak képzeltek magukat; az öregek pedig csak azt sajnálták, hogy nem érik meg a nagy napot. A láthatatlan zsarnok sötét árnya újra ráfeküdt a városra.

A herceg pedig, aki nem ismert pihenő-napot, s bort életében nem ivott, eznap is hajnalban kelt és végük-láthatatlan kormányzati teendőit végezte. Csak egy pillanatra nézett ki az ablakon s aztán közömbös mosollyal fordult kincstárosához: „Mennyien vannak! Mind az én adófizetőim, én meg senkinek sem fizetek adót.“

Ezt már sokszor hallotta tudományokban megöszült egyházi emberekből és szerecsen szolgálóból álló környezetében. Nem volt egy milánói sem közöttük; mert Galeazzo úgy fogta fel a polgárok gyűlöletét, mint valami eredendő betegséget, melyet a milánói gyermekek már bölcsőjükből magukkal hoznak és melytől ott senki sem ment. Tudta, hogy semmiféle zsarnoki önkény, kegyetlenség nem tapad nevéhez, csak az összeesküvők vére, állandó önvédelmi harcának áldozataié — és mégis, aki Milánóban az utóbbi negyven évben született, az mind a zsarnokgyilkosság jegyében jött a világra.

És míg kint a tömeg leverten szétozlott, a belső vár másfajta ünnepet ült. Ezen a napon lett tizenhatéves Ipolytto (vagy Lytto, ahogy becézve nevezték), a legbelsőbb szolgálatra rendelt nemes-apród, az egyetlen, akihez legalább látszólag emberi érzelmek fűzték Galeazzót. Ebből az alkalomból a herceg megajándékozta a fiút egy művészi ötvözetű törrel, mintegy jelképezvén, hogy aki eddig mint gyermek hűséggel szolgálta, attól elvárja, hogy ezentúl mint férfi védelmezze fegyverrel és férfierővel. Lytto nagyon örült, nem az ajándéknak, hanem annak, hogy ajándék, egészen szertartástalan hévvel csókolta meg Galeazzo gyűrűs, hideg kezét. A herceg mosolygott a fiú ragyogó örömen és megsímogatta fejét. Lyttónak pedig mindenekfölött boldog óra volt ez, mert nem emlékezett olyasmire, hogy valaha bárki is gyöngéd kézzel érintette volna hosszú aranyhaját.

Tizenhat évvel azelőtt történt, hogy Ipolytto (egy magasrangú és a hercegi udvarhoz nagyon közelálló asszony bűnös szerelmének gyermeke) a világra jött, és vele együtt, úgy látszott, a nagy botrány. Ezt a mindentlátó, pletykálkodásában határtalan milánói nép előtt eltitkolni nem találtatott semmi mód. Galeazzo akkor elhatározta, hogy maga mellett neveli fel a gyermeket, ráborítva a személyét övező láthatatlanság fátyolát. Az idő mult és hovatovább nagyobb tervei lettek a fiúval: észrevette, milyen kincs ez a gyermek, aki szülőtlennül, hazátlanul, tradíciótlanul növekszik fel udvarának hideg és tiszta levegőjében; úgy gondolta, hogy ha a fiút fogékony ifjúságában távoltartja a milánói mániákus eszmekörtől és ehelyett környezetének fegyelmezett szelleme fogja áthatni és személyének hideg varázsa, akkor sosem fogja a fiú lelkét az árulás vagy pláne a zsarnokgyilkosság ördöge megkísérteni és hívévé lesz, akiben minden körülmények közt megbízhatik — mert ilyen egy sem volt.

Ezt a tervét is, mint mindent, pontosan és körültekintéssel hajtotta

végre. Így történt, hogy a kis Lytto már tízéves korában elhagyta gyermeki játékait és napját a herceg szolgálatában töltötte; komoly volt, természetből fogva lelkiismeretes és jól megfelelt feladatának. Galeazzo tréfásan eleven emlékezetének nevezte, mert a fiú udvariasan figyelmeztette, ha valamit elfelejtett. A herceg ebben az időben már öregedni kezdett; nemcsak emlékezte gyöngült, hanem fázékony is lett és Lytto tisztelte párnákkal, szőrmékkel, puha zsámolyokkal támogatni a könnyen hülő testet. A túlságos szellemi munka megdöbentően érzékennyé tette Galeazzót; nem tudta elviselni az erős fényt és a zajt, a lomposágot és a piszkot, pihenő óráiban csak Lyttót engedte maga közelébe, akinek lépte csendes volt, mint a macskáé, fiatal teste fehér a külső tisztaság és belső ártatlanság jegyében, nagy, álmélkodó szemének tekintete megnyugtató, az egész fiú pedig olyan volt, mintha templom félhomályából öltött volna testet.

És Galeazzo, aki mindenkivel egyaránt finom és hidegen előzékeny modorban bánt (tudván, hogy éppen szertartásos udvariassága, geometrikus mosolya által kelti fel a vele érintkezőkben emberentüli, bizáncias hatalmának érzetét), Lyttóval szemben még finomabb volt, mint a többiekkel; minden reggel tréfálgozott vele, minden délben megajándékozta valami édességgel és minden este megkérte, foglalja nevéit gyermeki imáiba. Így csakugyan azt a látszatot keltette, mintha Lytto közelebb állna szívéhez. Pedig mindezt csak azért tette, mert tisztában volt vele, hogy a gyermek csak a gyöngédség iránt fogékony; így tehát ez a szeretetteljes bánásmód szintén beletartozott kormányzati rendszerébe. Nem szerette Lyttót sem jobban, mint mást, nem is engedte volna meg magának ezt a szeretetet, tudván, hogy egy kegyenc milyen veszedelmes lehet uralmára.

Elmúlt tehát ez az ünnepség is. A napok szertartásos egyformaságban teltek: hajnalban keltek a kiáltva ébredő madarakkal, mindenkire pontosan előírt munkaköre várt. Lytto életébe csak tanulmányai hoztak változatosságot. A herceg tudós titkárai tanították és Galeazzo nagy örömeire meglepően rövid idő alatt sajátította el a latin, majd a görög nyelvet, a klasszikusok hivatott élvezőjévé növekedvén. Ezek a tanulmányok fokozták komolyságát: ami eddig ösztönös volt, vallásossága, szerénysége és Galeazzo iránt való tisztelete, most a férfi-ember tudatos, mély tulajdonává kezdett válni.

Mindazáltal most, hogy szeme felnyílt, észrevette, hogy vannak dolgok belső-önmagában, melyeket nem tud megérteni. Egy idő óta különös érzések fogták el néha; a zene, melyet gyakran élvezett a zenekedvelő Galeazzo oldalán, ok nélkül való nyugtalanságba és szorongásba kergette; szeretett kinézni a vár íves ablakain a városra, mely ismeretlen, fenyegető pompában hallgatott a csillagos ég alatt; könnyeket ontott Nysus és Eurialus történetén, furcsa és kalandos hőstettek után vágyódott és a barátság ikercsillagzata kísértett álmaiban. Magányos-volta gyötörte és ilyenkor még nagyobb gyöngédséget érzett Galeazzo iránt, az egyetlen iránt, aki törődött vele, mert a komor udvari népek jóformán észre sem vették. Nem győzte várni, hogy szeretetének valamiféle jelét adhassa.

Egyszer aztán alkalma nyílt rá, ha szomorú is. Galeazzo az átvirrasztott téli éjtszakák, folytonos munka és maganemkímélés miatt betegségbe esett, lázálmai voltak és az orvosok aggódtak életéért. Míg körü-

lötte a kétségbeesés járkált lábujjhegyen, Lyttónak ezek voltak ragyogó napjai; állandóan a beteg mellett, gyönyörűséggel áldozta fel éjszakáit és kedves tanulmányait, orvosságot méregetett, pontosan, mert egy cseppel több halálos lehetne, borogatásokat készített és boldogan érezte, hogy aki senkire sem volt rászorulva, annak számára ő most nélkülözhetetlen. Mert Galeazzo semmiféle formában sem túrvén asszonyt, fecsegőt, mérgekeverőt a közelében, csak a fiú asszonyosan gyöngéd, szeretet-tanítottá ápolásától remélhette gyógyulását: ezt hovatovább mindenki érezte és Lytto korlátlan hatalmat nyert a lefüggönyözött betegszobában, hová Galeazzo ingerlékenysége következtében jóformán senki másnak sem volt szabad belépnie. És Lytto szerényen viselte ezt a hatalmat, szeretetének egyetlen, kétélű jutalmát.

A várkápolnában misét mondtak Galeazzo felgyógyulásaért; az udvarnép fáradtan, érzéketlenül pörgette olvasóját, a zsoldos-testőrök komor sorokban álltak, Lytto is lejött kis időre, a Szeretet Lelkéhez könyörögni. Úrfelmutatáskor minden erejét összeszedte, hogy szíve legmélyéből imádja és kérje az oltáron Megjelenőt, — és hogy áhítata bensőségebb legyen, elképzelte, hogy Galeazzo már meghalt, felravatalozva fekszik, pánélban, testőrei közt. Akkor eszébe jutott a herceg nagy karosszéke, melyben ézentül senki sem ül prémei közt; egész élete céltalannak, értelmetlenül állott előtte, magányosan, mint a tenger, és hangos zokogásra fakadt. Sírván megértette, hogy szeretet nélkül nem volna benne élet, nem érezné a Szeretet Lakomájának csodálatos ízét, mert a végtelen üres világokban, ha nem volna mit szeretnie, talán Isten lelke sem lebeghetne, hiszen az Isten a szeretet.

Könnyei közt könyörgött tovább. Galeazzo láza pedig nemsokára elmúlt és a gondos ápolás alatt kezdte visszanyerni erejét. Verőfényes téli délelőttökön azután sokszor ültek kettesben a vár terraszán, Lytto lantja kíséretével mélyértelmű olasz szerelmi dalokat énekelt, Galeazzo beesett arca néha csaknem jóságos kifejezést öltött, amikor a fiún jártatta bágyadt szemét; a beteg herceg tréfás történeteket tudott mesélni diákokról, festőkről, jókedvű özvegyekről: emberekről, akiket sosem látott, csak a könyvolvasók reménytelen vágyódásával ismert. Beburkolt, görnyedt alakján most, hogy elhagyta magát, látszott, hogy öreg lett.

Alattuk fürdött napban, apró munkában, gyűlöletben a város. Lytto, mintha azok ott lent nem is lettek volna, külön, csendesebb világban élt, csaknem olyan magányosan, mint Galeazzo, — de mégis egy valaki szeretetében és ez az egy szeretet elég volt, hogy összekapcsolja a többiekkel, akik ott lent lőtottak-futottak ezer szeretet és gyűlölet között. Galeazzo mindennel számolt, csak azzal nem, hogy Lytto idővel megszereti őt; ezen dőltek meg tervei.

Ebben az időben történt, hogy a sibirrek elfogták Orlondhit és tizenegy társát, akik összeesküvést szőttek a zsarnok élete ellen; Galeazzo valamennyiüket halálraítélte. A kivégzésre Lytto is lement a várudvarba. Gyermekkora óta megszokta volt hallani, hogy a herceget meg akarták gyilkolni és hogy azokat az embereket kivégezték; — annyiszor hallotta ezt, hogy rendjén valónak találta. Csak mostanában kezdett gondolkodni, hogy hogy is lehet az? kik azok, miféle elvetemült gonosztevők, akik jóságos ura életére törnek? Rettogva húzta meg magát az udvar egy sarkában, mint aki szörnyeteget fog látni; elkészült mindenre. Legnagyobb

megdöbbenésére azonban a hóhérok tizenkét gyönyörű, emelthomlokú ifjút vezettek fel a vesztőhely lépcsőjén és mindegyik, mielőtt fejét vették, megállapodásuk szerint fennhangon kiáltotta: „Éljen a szabadság! Halál Milánó zsarnokára!”

Lytto végtelen zavarban, lesütött szemmel sietett kis szobájába, mint aki apjáért szégyenkezik és nem érti, miért. De gyermekkora óta megszokta, hogy a csak önmagára vonatkozó dolgok senkit sem érdekelnek, tanácsot tehát senkitől sem kért. Bezárkózott szobájába és felhalmozta az asztalra könyveit, hallgatag szenátusát. Mindenekelőtt azzal akart tisztába jönni, hogy lehet az, hogy a tizenkét ifjú, aki meg akart gyilkolni egy öreg embert, miért nem ment révedező szemmel, reszketve, összetörtén a vérpadra, mint az orgyilkosok, kiket minden lépés mélyebb pokolba taszít? Miért ragyogott körülhordozott tekintetük diadalmasan, győztesen mindhalálig?

Könyvei megadták a választ; a zsarnokgyilkos nem gonosztevő, sőt a legnagyobb hősök közé tartozik. Heroikus pózban jelent meg előtte Pelopidas és fiatal társai, Timoleon, Szicilia felszabadítója, és Livius felidézte elébe Mucius Scaevola büszke alakját, amint megmaradt félkarjával mutat az utána következők hosszú sorára, megtalálta ő is a görög verset, mely lángbahozta Milánó ifjúságát:

Mirtus lombja közé fonom be szablyám,
 Úgy, mint Harmadios s Aristogeiton,
 Mikor a bitorlót megölék,
 S egyjogúvá Athenae lakosit tevék.

— Ezek pogányok voltak — gondolta Lytto —, de a Szentírásban felütötte Judith könyvét, ki gyöngé asszony létere ölt és híre örökkévaló; — a zsarnokgyilkosságot megengedi még maga a szent és szigorú Aquinói Tamás is, kit aztán a francia zsarnok méreggel elveszejtett. Népek és bölcsek egyetértettek abban, hogy zsarnokok halála Istennek tetsző áldozat és belátta csakhamar Lytto is, hogy így van, a „zsarnok” kártékony fenevad, ellensége mindenkinek; — de ki a „zsarnok“?

Tacitus és Suetonius megtanították a császárok viselt dolgaira; falta a lapokat, alig győzte bevárni, mikor sujtja le a véres Nérót a szükségképen való Bosszúállás; ez zsarnok volt, felgyújtotta Rómát, megmérgezte rokonait, megölte anyját, eleven fákyán égette a keresztényeket, örült volt és minden szörnyetegnél undokabb. De Galeazzo — miért volna zsarnok? A rettenetes állati kép, melyet a „zsarnok” szó benne felidézett, semmiképen sem illett össze a herceg szelid, finom és csaknem szerzetesi alakjával. Gyermekkora óta résztvett Lytto a legfontosabb állami megbeszéléseken, Galeazzo széke mögött állva; bár nem érdekelte, ismerte Milánó kormányzatának minden titkát. És tudta jól, hogy Galeazzo soha olyasmit nem tett, mint azok az emberi szörnyek, sőt mindig minden rendületében méltányos és emberséges volt.

Kezdte azt hinni, hogy valami értelmetlen, sátános örület kergeti meghalni Milánó ifjúságát, mint éji pillét a gyertya lángjába.

És akkor kezébe került Julius Caesar története, a legnagyobb uralkodóé, kit jóbarátai öltek meg, zsarnokként, a szabadság nevében. Miért? Megint minden összezavarodott fejében.

Sok-sok napon át hordozta magával ezeket az égető kérdéseket, de azért pontosan végezte munkáját, nyugodt, álmélkodó tekintete meg nem zavarodott. Galeazzo tanítványa volt, senki sem láthatta, mi megy végbe lelkében.

Egy este a kandalló előtt ültek; az álmatlan, lábadozó Galeazzo nagy karszékben, prémei közt, lábánál Lytto, lanttal a kezében. A meghitt, táncoló félhomály emlékeket csal ki mindenkiből, ifjúságról, elmúlt szerelemről — de kettejüknek nem voltak emlékeik. Galeazzo arca a szokottnál is bágyadtabb volt és nagyon jól érezte magát: jól esett a finom, csendes énekszó, a meleg, a beteg ember felelőtlen gondtalansága, s legkivált Lytto közelsége. Hevesen tiltakozott volna az ellen, hogy valamennyire is szereti ezt a fiút; de fogékony volt minden szépség iránt és gyönyörűséget okozott neki Lytto nemes, tiszta jelleme, mely arcában és mozdulataiban megnyilvánult, amint ott ült lágyan lehajtott fejjel és arcára hullt hosszú hajával. Szükségét érezte, hogy beszéljen, szavakkal ölelje körül a fiút, olyanformán, amint az ember a szép szobrot szemével végigsímogatja.

— Sokszor elgondolom, kis Lytto, — mondta hosszú hallgatás után, — milyen csodálatos, hogy nem kívánczol el ebből a hidegpadlójú várból és hogy sosem unatkozol mellettem, aki bizony hallgatag ember vagyok. Látod, most szívesen mesélnék neked, életemből, ha úgy tetszik, — de nincs mit. A téli estéken... mindig így ültem a kandalló előtt, nyári estéken a loggián, szabad időmet a könyvtárban töltöttem, néha a testőrség hadgyakorlatait néztem és sokat dolgoztam, nagyon sokat. Bevallom, szerettem néha a madarak repülését nézni, aztán elszállt velük sok-sok év és én öreg lettem. Ugye, unalmas história?

Lytto ujjá reszketett a lanton, így még senki sem hallotta a herceget beszélni.

— Fiatalkorodban sem mentél ki, uram, Milánóba?

— Nem, fiam. Ha kimentem volna, megöltek volna abban az órában.

— De hát a testőrség?

— Lytto, te talán azt gondolhatnád, hogy gyáva vagyok. Meglehet; ki mondhatja, hogy ismeri magát? — de a gyávaságtól mégis csak elszokik, akinek százazrek élete van a kezében és mindent merhet. Nem, Lytto, nem a gyilkos törétől félttem én, hidd el, hisz ezt, gondolom, úgysem fogom elkerülni; nem attól, — én a gyűlölettől iszonyodtam, tudod, a rabszolga-gyűlölet undorító levegőjétől, amely megfojtott volna odaient. Kezdem azt hinni, hogy ez volt legnagyobb művem: embert így gyűlölni nem tudtak soha.

Lyttóból kitört a szó.

— Uram, a minden szentek nevére, miért gyűlölnék téged, aki jó vagy, szentéletű és mindig a javukat akartad?

Galeazzo vállat vont:

— Nem tudom és nem érdekel. Öbennük van a gyűlölet, nem bennem; az én lelkem tisztán fog megjelenni az Itélet előtt, — én képtelen vagyok a gyűlöletre.

Lytto felugrott:

— Uram, én most lemegyek és megmondom nekik, hogy nincs igazuk!

Galeazzo mosolygott, élesen, mint valami kés.

— Csillapodj le, fiam, aztán majd tovább beszélhetünk. Kerüld a heves gesztusokat és hangos beszédeket. Hidd el az öregebbnek, Lytto, ezen a gyűlöleten nem lehet segíteni, amíg az emberek másak, egészen másak nem lesznek, mint te, mint én, mint mind. Mert bennem önmagukat gyűlölik.

— Nem értelek, uram.

— Egyáltalán nem csodálom és nem is fontos, hogy megérts. Minden élőlény hatalomra törekszik, Lytto. Van, aki tudva, van, aki nem. A polgármester parancsol a céhmestereknek, a céhmestertől félnek a csizmadiák, a csizmadia az inasain uralkodik, az inasnak talán kisgyereköccsei vannak, a kisgyerek a macskát kínozza, a macskától az egerek rettegnek és bizonytalansággal az egér sem utolsó a szörnyű hierarchiában. Az egér gyűlöli a macskát, a macska a kisgyereket, engem pedig mindenki gyűlöli, mert az enyém a hatalom.

— Megéri, uram, a hatalom a gyűlöletet?

— Költői tropussal élve, Lytto, azt mondhatnám, hogy megéri egy perce a hatalomnak a pokol évezredét. A hatalom persze nem öncél, csak eszköz; de elengedhetetlen.

— Hát mi a cél?

— Kérdezd meg az utolsó sánta koldust Milánóban, az is megmondja neked: — a szabadság. Ez ragyog az álmok tárnája mélyén, mind ezt imádkozza le, ezért hatalmaskodik és gyűlöli a még nagyobb hatalmat, de nincs köztük egy sem, aki tudná, mi az, hogy szabadság. Ezer bilincset raknak magukra a szerencsétlenek: asszonyt, gyermeket, atyafit, állami életet, a test örökös unszolását; mindegyik függ mindegyiktől; ha egyet megütök, mindegyik ordít, ha a bíró felesége kifecmítja a kisujját, nem tudhatod, másnap nem siratja-e hat gyermek börtönben sínylődő apját. Amit ők szabadságnak hívnak, értelmetlen és ocsmány hazugság, mert ha megölnek is engem, egy vagy több százszor rosszabbat ültetnek a maguk nyakára; anélkül nem tudnak meglenni, megszokták odahaza. Szinte azt mondhatnám, hogy saját érdekükben végeztetem ki az összekülvőiket... Furcsa dolog, hogy csak én tudom, a szabadság mit jelent — mondta felemelkedve. — Szabadnak lenni, Lytto, annyit tesz, mint egyedül lenni: szeretet nélkül, gyűlölet nélkül, félelem nélkül és remények nélkül. Megbírja ezt ember akárki? Milyen szép este ez a mai. Játshatnál valamit, sokat beszélünk...

— Hát ne gondold, Lytto, hogy félek; hiszen elutazhatnék üdülni messze földre, hol senki sem bántana, bevallom neked, néha kifáradtam és gondoltam ilyesmire, de én milánói polgár vagyok, másutt idegen, vendég, nem a magam ura, nem szabad többé. Aztán egyszer úgymeg-ölnék, hát jobb szeretem, ha itthon történik a dolog, hol elérte sorsa apámat is és az őseimet.

— De hát miért, miért?

— Mert ki bírja azt el, hogy más megvalósítsa, amit ő szíve legbelsőbb mélyén akar? A szabad ember örökös figyelmeztetés a többieknek, hogy csak rabszolgák. Tartózkodjál a szenvedélyektől, Lytto. Te igen derék fiú vagy, arcvonásaid is kellemesek. Lehet, hogy sosem fogod megérteni, amit ma hallottál; ha megérted, tanulj belőle. Nem csodálatos,

hogy mennyit beszéltem ma este? De kellemes volt. Most már ideje nyugovóra térni; hogy is mondja a költő:

... et iam nox umida coelo
Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.

Köszönöm, Lytto, hogy virrasztottál velem.

És megsímogatta a fiú haját.

Lytto csakugyan nem sokat értett Galeazzo szavaiból, mégis valami megnevezhetetlen borzalom fogta el, amíg hallgatta: egyrészt a meg nem értett dolgok iszonyata, másrészt és főképp Galeazzo hangjának nyugodt és szabályos modulációjában volt a rémítő; — amit a szavakból nem értett, azt érezte a hangból: hogy minden emberről úgy tud beszélni, mint akinek semmi közössége sincs velük, mint aki nem-ember.

Szótlatlanul értek be a herceg hálótermébe. Itt Galeazzo elvette Lyttótól a kandelábert és kutató szemmel nézett rá.

— Még valamit mutatok neked, Lytto. Bizonyára nem láttál még engemet lefestve; nem is igen szoktam mutogatni. De ma este jókedvű vagyok; hát nézd.

Félrehúzott egy függönyt és a kandelábert magasra emelve, megvilágította a képet.

A festmény egy hármast ív alatt, arany háttérben magas trónuson ülő alakot ábrázolt, kinek testét sötétzöld bő palástja teljesen beburkolta, sőt elfedte a trónus lépcsőjét is. Közvetlenül a sötétzöld palást fölött fehérlett a rettenetes arc. Lytto hátratántorodott: az arc Galeazzo arca volt és mégsem az övé; az az arc borzalmas nyugalmában, mereven előre-néző szemével már többé nem ember arca volt; szabályos emberi vonásokkal, de túl minden emberi kifejezéssel; nem volt bambán semmitmondó és mégsem lehetett belőle semmit sem leolvasni, — de rejtélyeket sem sejtetett. Egy rettenetes valóság volt, amelynek nincsen értelme és tagadja az Értelmet.

A trónus alatt pedig, a kor hierarchikus modorában, a főalakhoz képest egészen apró emberalakok, nagyon sokan, nagybárára egyforma arcúak, eltorzult, nyugtalan szomorúságban látszottak nyüzsögni. A trónus fölött, a két oldalsó márványív alatt, az arany háttér meg volt törve és két ki nem dolgozott emberi alak fekete, ijesztő sziluettjét mutatta. A herceg összehúzta a függönyt.

— Ül le, Lytto, elsápadtál, térj magadhoz — mondta. — Hosszú históriája van ennek a képnek. Egyszer, mikor nagy életveszedelemből menekültem ki, le akartam festetni magam, hogy legyen mit felfüggeszteni őseim sorába, ha majd meghalok. Felhivattam Milano leghíresebb festőjét, roppant összeget ígértem neki a képért; szívesen vállalkozott rá. Tudtam ugyan, hogy az a festő engem milánói szemmel lát és úgy fog lefesteni, amint az ő gyűlöletük víziójában élek. De ez engem nem zavart, sőt örültem is kissé neki, mert, mondom, hízelgett a hiúságomnak akkoriban, hogy annyira gyűlölnek, mint embert még soha, és örültem, hogy a festő ilymód meg fogja örökíteni ezt a gyűlöletet. A különös a dologban az volt, hogy a festő, mialatt festett engem, úgy látszik, észét vesztette. Panaszkodott, hogy kísérteteket lát, prófétálni kezdett és hirdette, hogy elközelgett az Antikrisztus; és egy szép napon, nem tudom, honnan szerezte, fölemelt késsel rohant rám; én akkor még nagyon erős voltam, lélekjelenlétem

különben sem hagyott soha cserben, felkaptam egy széket és leütöttem. Aztán kivégezték szegényt, a kép pedig, amint láthattad, befejezetlen maradt: vállam felől kellett volna állnia Szent Györgynek, családom védőszentjének, másoldalt pedig Szent Ambrusnak, Milano pátrónusának, most csak az árnyékuk van ott. Hogy tetszik a kép, Lytto?

— Szép kép, uram, de nem hasonlít rád.

— Akkor jó. Nehogy veled álmodj! Hopp! Esküdj meg, hogy erről a képről senkinek sem beszélsz, különben életeddel játszol.

Lytto szóltanul felemelte kezét.

— Isten veled, Lytto. Nagy titkokat láttál és hallottál, de megbízom benned, mert okos fiú vagy.

Másnap Galeazzo kissé röstelkedve gondolt vissza tegnapi bőbeszédűségére; bizalmast nevelt magának, aki pedig veszélyesebb húsz összeesküvőnél. Minden kimondott mélyebb szó fegyver, melyet a másik kezébe adunk, megnyitván előtte mellünket. De megnyugodott, eszébe vévén Lytto nagy hűségét és azt, hogy minden idegen örülettől menten nőtt fel. Sőt még örült is, mert ez a tegnap esti beszélgetés voltaképen kiegészítette nevelési rendszerét: öntudatos hívet nevelni magának, aki megérti uralgó-gondolatát és a megértő belátás alapján szolgálja őt, önnön érdekét szolgálva ilymódon.

Lytto azonban nem értett meg semmit, csak az irtózás maradt meg benne, mely elfogta volt, és az önkínzó töprengés, továbbra is. Vigasztalására szolgált, hogy a herceg olyan bizalmasan beszélt vele aznap este; boldog volt, hogy éppen őt, az apródot és csaknem gyermeket, választotta titkai letéteményeséül, bizonyosan nem ok nélkül.

Egy este Lytto, kit feleletre váró kérdései és nyugtalan, fiatal vére nem hagytak aludni, a palotában ide-oda kószálván, történetesen felvetődött a csillagvizsgáló erkélyére, hol az asztrológus fáradhatatlanul űzte furcsa hókuszpókuszait. Mikor meglátta Lyttót, gondterhes arcot öltött:

— Imádkozzál, apród, szorgalmasan imádkozzál jó urunkért; csillaga gonosz jegybe ért, veszedelem fenyegeti életét. Azt mondják, te nagyon ragaszkodol hozzá. Igaz?

— Igen — felelte Lytto csaknem szemérmesen. Az asztrológus kíváncsian nézett rá, mint valami igen csodálatos dologra.

Meglehetősen összebarátkoztak azon az éjtszakán, bár a barátság inkább egyoldalú volt; Lyttót hidegen hagyta az asztrológus jóindulata, mellyel bevezette tudománya nem túlságosan érdekes titkaiba.

Mikor már únta a sok értelmetlen fecsegést napházakról, aszcenzióról, a hold csomóiról, tranzitusokról, periodusokról, megkérdezte a csillagjóst:

— Mi mozgatja az égen a csillagokat?

A jók áhíthatos arcot öltött.

— A csillagokat a Szeretet mozgatja, gyermekekem. Vonzódnak egymáshoz, mint férfi a nőhöz, követik egymást dübörögve a végtelen mennyei síkon keresztül.

— Mi dolguk lehet akkor az emberek sorsával? Bizonyosan eléggé elfoglalja őket a maguk szerelmi élete.

— Fiam, fiam, hát nem tudod, hogy az embereket is a Szeretet mozgatja? A Felső Szeretet nyomán járjuk mi itt lent az Alsó Szeretet útjait.

— Hát az, aki senkit se szeret?

— Olyan ember nincs. Az nem ember. Az az Antikrisztus — mondta az asztrológus és keresztet vetett.

Lytto elbúcsúzott tőle és sietve távozott a toronyból; borzongott. Az asztrológus babonákkal telt szavai az ő legmélyebb átélését igazolták: nem lehet szeretet nélkül élni. És akkor Galeazzo — a magányosság tornyán, az irtózatosszabadság trónusán, vajjon hogyan állhat meg szemközt a Szeretet Istenével?

Mint egy üldözött futott végig az oszlopos sötét folyosókon, ősi olasz babonák jártak a fejében az Alorcásról, aki eljön majd az idők végezetén, — kisgyermek-korában hallotta talán, vagy csak emlékezett a földinél ősi, kimondhatatlan emlékezéssel. Buzgó imádságban keresett menedéket, könyörgött megvilágosító kegyelemért rettentő kétségei közt és nagy-sokára elaludt.

Aznap éjtszaka nagyon szép álma volt. Tágas, világos réten át lovagoltak, Galeazzo meg ő. Nagy, fehér madarak szálltak vállukra és kezük-ből ettek illatos bogyókat, azután Galeazzo leszállt, megigazította Lytto nyergét és aggódó figyelemmel arcán kérdezte: „Nem fáradtál el, Lytto? igazán nem fáradtál el, kisfiú?“

És reggelre kelvén, amikor jólesően nyujtózott ágyában, úgy érezte, hogy megoldotta a rejtélyt: a kép csak az örült milánói festő értelem nélkül való fantazmagóriáját ábrázolja; amiket pedig Galeazzo akkor este beszélt a hatalomról és a magányosságról, azok a vérfagyasztó, istentelen szavak csak az öregedő, beteg ember pillanatnyi elkeseredéséből születtek és nem volt jelentőségük; kétségtelen, Galeazzóban is van szeretet, mint minden emberben, az ő keze is tud símogatni, szeme mosolyogni, finoman, mint senkié, — és legkivált őt szereti Galeazzo, a csendes kis apródot. És ez olyan nagyszerű, csodálatos dolog, hogy az a nagy ember ilyen senki-kisfiút szeressen, amit ha megtudnának Milano polgárai, menten eldobnák gyűlöletük fegyverét.

És mikor bement a szomszédos hálóterembe, hogy felkeltse a herceget, széthúzva a roppant ágy függönyét, mosolygott, meghittén, bizalmasan. Galeazzo most is, mint minden reggel, amióta láza elmúlt, magához intette Lyttót, leültette ágya szélére és a félig még álmos ember együgyű, csaknem gyerekes hangján tréfálkozott vele, hogy miért nem hagyja aludni, hiszen még hajnal van.

— Ugyan mit álmодtál, kis Lytto? — kérdezte ezen a reggelen.

— Nem mondom meg — felelte a fiú elpirulva.

Ezek a reggelek kárpótolták Lyttót estéinek magányos tépelődéséért.

Ezenközben Galeazzo teljesen felgyógyult, szeme visszanyerte szűrős tekintetét és fáradhatatlanul munkálkodott újra, mint annakelőtte. Elfogulatlanul végiggondolva betegsége történetét, be kellett vallania magának, hogy sokszor elhagyta magát, lágyszívű volt sokszor és csaknem érzélgős. De nem tudott visszagondolni betegségére, hogy meg ne jelenjen előtte a kis Lytto hűséges alakja, amint gondterhesen hajol fölébe, a lázban gyötrődő fölé, amint lantjával úzi el a lábbadozó komor gondolatait, jóságos szemében a gyógyulás ígéretével. Valóban, bármint forgatta a dolgot, ennek a fiúnak, ápolójának és immár bizalmasának, lekötelezettje volt. Mikor Lytto széthúzta reggelente ágya függönyét, most már szinte kötelességének érezte, hogy becézgesse és jóságos legyen

hozzá, — ez már a fiú jussa volt. Végtelenül gyötörte ez, mert először volt életében valakinek adósa és ezáltal függési viszonyban valakivel szemben. Elhatározta tehát, hogy fejedelmi bőkezűséggel fogja megjutalmazni a fiút, hogy így egyszermindenkorra letörlessze adósságát.

Egy napon maga elé hívatta Lyttót, mikor a tanácssteremben ült, titkárai és a zsoldosok parancsnokai között. Lytto mélyen meghajolt, Galeazzo pedig intett a kancelláriusnak, aki felolvasta a következőket:

„Mi Galeazzo, Milano örökös hercege, megemlékezvén a sok szolgálatról, melyet nemes apródunk betegségünk ideje alatt személyünknek tett, megemlékezvén továbbá arról, hogy a fejedelem legnagyobb öröme az igaz érdemek jutalmazása, nemes apródunkat ezennel Istenben boldogult édesanyja, Maria di Franghipani grófnő nevének és vagyonának törvényes örökösül ismerjük el; vagyonának kezelésével nagykorúsága idejéig megbízuk Morone apát hercegi kameráriusunkat, Ipolytto di Franghipani grófot pedig megelégedésünk jeléül továbbra is személyünk körül való szolgálatra rendeljük.“

Lyttóval eleinte nem lehetett bírni, kihozta sodrából a nagy kitüntetés, melyben a herceg szeretetének nagyszerű tanújelét látta és ilymód beigazolván, amit a rejtély megfejtésül megálmodott volt: a magányosság tornya, szabadság trónusa hazugság volt hát, eloszlott, mint a köd.

Abrándozásának is új tárgya lett ettől fogva: most, hogy már Franghipani grófnak tudta magát, méltóvá akart válni ősei nevéhez. Eddigi formátlan vágyódása hősi, regényes kalandok után most roppantul megerősödött; ha senki se látta, kemény, dübörgő léptekkel mérte végig a kőkövát, üres termeket, még szorgalmasabban forgatta könyveit, hogy mintaképet válasszon az antik hősök sorából. Szeretettel nézegette kis törét, egyetlen fegyverét, és élet próbálgatva, meg-megborzongott nagy tettei előérzetében.

De másnap reggel, amikor Lytto fölkelte, a herceg gögös fejemozdulattal mondta: „Köszönöm, Franghipani!“ és intett, hogy távozzék. Nem hívta már többé Lyttónak és mintegy grófot megillető tisztelettel bánt vele. A barátságának vége volt s Lytto kétségbeesve jött rá, hogy a törvényesítés alig volt más, mint jutalom, fizetség, zsold hűséges szolgálataiért és hogy Galeazzo őt semmivel sem becsüli többre, mint a többi, bérért szolgáló udvaroncot. Újult erővel árasztották el régi kétségei: lehet-e szeretet abban az emberben, aki az ő szeretetét ilymód ki akarja fizetni? Megalázottnak, szolgává tettek érezte magát; sarokba dobálta könyveit, melyek már nem tudták vigasztalni, most már nem is gondolkodott sokat, átengedte magát a bánatnak.

Nem volt senki, aki észrevegye szomorúságát és úgy látszott, minden ellene esküszik. Végül is egy nap, mikor már harmadízben látta, hogy Galeazzo nem várja meg, amíg ő takarja be prémeibe, hanem egy széreszen szolgára bízva, összegyűlt benne minden keserűség és hirtelen elhatározta magát. Amint tehetette, kiosont a teremből, összecsomagolta legszükségesebb holmiját, megigazította övét a törrel és a falak mentén lopakodva kiszökött Galeazzo várából, hogy világgá menjen.

Nem a város felé vette az útját, melynek idegen levegőjét rettegte, hanem észak felé tartott, a réteken át. Messze került a földeken dolgozó parasztokat; ha kisgyerek jött szemközt, töréhez kapott, s megriadt; ha

egy tábláról kiáltozva rebbentek fel mellőle a madarak. Minden dolog ismeretlen volt neki; úgy érezte magát, mint denevér, ha nappal kiverik odujából. Ment kimondhatatlan bizonytalanságban, cél nélkül, bánva már, hogy elindult, és alkonyatkor megállt egy nagy-nagy rét közepén. Lába reszketett, — Franghipani gróf félt, félt a leszálló éjtszakában, az idegen mezőn.

Egyszercsak lódobogást hallott a háta mögött és mielőtt valamire is elhatározhatta volna magát, már elérték a lovasok. Két magyar testőr volt a herceg kíséretéből.

— Téged keresünk, öcsém; ugyan szép legény vagy, az egész testőrség kilovagolt utánad. Gyere haza mindjárt, majd lesz nemulass!

Lytto könyörgött, hagyják őt, hadd menjen világgá, úgy sincs rá senkinek se szüksége a várban.

— Ne beszélj, ostoba, hiszen te vagy a herceg szemefénye — mondta az egyik testőr.

Lytto nagyot nézett és szótlán tűrte, hogy fölemeljék a nyeregbe és hazavigyék.

A herceg ugyanis estebédjéhez ülve észrevette, hogy Lytto hiányzik széke mögül. Kérdésére, hogy hol van a fiatal Franghipani gróf, senki sem tudott választ adni. Utasítást adott a szolgálknak, hogy keressék elő. A harmadik tálnál tartottak már és Lytto még mindig nem került meg. Galeazzót különös nyugtalanság fogta el, felugrott az asztaltól, fáklyát ragadott és maga indult Lytto keresésére, nyomában udvarnépével, a termeken át kiáltozva a fiú nevét: Lytto! Hosszas, hasztalan keresés után végre találkozott valaki, aki látta, hogy Lytto az északi kiskapun át elhagyta a várat. A herceg azonnal utasítást adott testőreinek, kutassák fel a vidéket és Franghipani grófot élve vagy halva hozzák vissza.

Galeazzo fel és alá járkált termében, mikor behozták elébe a síró és összetört Lyttót. Arca egy pillanatra felderült, de aztán annál szigorúbb lett. Szökésének okát nem tudakolta: bizonyos volt, hogy kamaszos kalandvágy, vándorlási kedv hajtotta, minden különösebb jelentőség nélkül. Percig sem kételkedvén benne, hogy teljesen átlátja a fiú lelkiállapotát, hideg, fölényes modorban szigorúan megdorgálta.

Lytto pedig boldog volt. Úgy érezte, hogy legyőzte Galeazzót, aki visszahozatásával hallgatagon elismerte, hogy szereti.

Igy is volt. Galeazzo egész éjjel nem aludt, senkit sem engedett a közelébe, három termen keresztül járkált fel és alá. Elárulta magát ön-maga előtt, bizonyos volt immár, amit eddig mindig eltagadott, hogy fontos neki Lytto, hiányzik; ha távol van, aggódik érte, szüksége van rá: szereti őt.

Olyan düh fogta el, amilyenre sosem hitte volna magát képesnek. Egész életének műve, a magányosság tornya, omladozóban volt. Ha egy embert szeret, mi biztosítja, hogy nem fogják-e mások is megostromolni szívét és még mások, fiú után barát, azután asszony, szerető, és végül élete alkonyán ő is szenvedélyek, emberek, idegen sorsok rabszolgája lesz, mint a megvetett többiek. Ha a baj megfészkei magát, nem lehet többé kiirtani. Csirájában kell elfojtani tehát, kiégetni a sebet, ha fáj is, míg nem késő. Hajnalra megbirkózott végre önmagával és készen volt elhatá-

rozása: eltávolítja Lyttót a közeléből, a tér és idő távolsága majd megteszi a többit.

Másnap tehát megint tanácsstermébe hivatta Lyttót és így szólt:

— Franghipani gróf, figyelmedbe ajánljuk a francia nyelv tanulását. Mert jóllehet a latin nyelv elégséges, hogy megértesd magad bárhol, mindazonáltal hogy honi idiómáját beszéljük, ezzel az udvariassággal tartozunk annak az országnak, melyben időzünk. Az a szándékunk ugyanis, hogy tehetségeid kiművelése céljából Párizsba küldünk, az ottani nagyhírű egyetemre, hogy ott a filozófia és a jog tudományát tanulmányozzad. Erre szükséged lesz mint államférfiúnak, arra mint gondolkodó, melan-kóliára hajló embernek. Magunk is bevalljuk, sokszor híját éreztük az egyetemi képzettségnek, óhajtjuk, hogy te semminek se érezd híját jövő életedben és hogy tudományoddal hazádnak nagyobb szolgálatára lehess: Rangodhoz illő ellátásról és kísérétről gondoskodni fogunk; Szent Lőrinc napját, mely mához három hétre lesz, tűztük ki indulásod idejéül.

Lytto nem mondott egy köszönő szót sem, — megdermedt rémületében. Galeazzo felkelt és átkarolta Lytto vállát:

— Azt szeretném, hogy jól érezd magad Párizs városában; mulass sokat, élj változatos, diákokhoz illő életet, ne röstelj inni sem... és a párizsi asszonyok, mondják, igen szépek... hogy majd esztendő múltán, ha hazajössz, sokat mesélhess szép és tréfás kalandjaidról.

Lytto most hirtelen átlátta Galeazzo szándékát: ez is a párbajhoz tartozik, Galeazzo ilyen módon akar szabadulni önnön szeretetétől. Megérezte, amint Galeazzo karja megrándult válla fölött, hogy nagy küzdelem folyik a herceg lelkében és nyomban elhatározta, hogy nem hagyja magát, — három hét nagy idő, talán sikerül mégis győznie.

Megsokszorozta figyelmességét a szolgálatban: ügyessége csaknem boszorkányos volt. Amint jobban megfigyelte, kiderült, hogy sok tekintetben nélkülözhetetlen a palotában: egy csomó dologról, Galeazzo személyes használatára szánt apró tárgyakról csak ő tudta, hol a helyük, ő kezelte Galeazzo szekrényeinek kulcsait; azonkívül a szerccsen szolgák, kik a herceg körül forgolódtak, bosszantóan ügyetlenek és durvák voltak, az érzékeny Galeazzót nagyon sokat ingerelték. Csak Lytto tudta jól betakarni, csizmáját fájdalom nélkül felhúzni, italát illedelmes, tetsző mozdulattal felszolgálni; ezér, együttvéve fontos apróság fűződött Lytto személyéhez; — a herceg napról-napra növekedő kényessége és a megszokotthoz való feltétlen ragaszkodása a figyelmes Lyttót szükségesebb személlyé tették, mint akár a kancelláriust. Lytto semmit sem felejtett el, semmihez sem volt rest, a herceg jóformán minden este külön megdicsérte.

Egyszer pedig este, mikor Lytto hálótermébe kísérte, a herceg hideg kezébe fogta a fiú arcát, és sokáig figyelmesen nézte; Lytto állta a tekintetét elszántan, mint valami tornát, — Galeazzo eleresztette: „Hasonlítasz az édesanyádhoz!” mondta és elkomorult. Lytto nem tudta, mire vélje. Elfelejtette, hogy a herceg mennyire megveti az asszonyokat.

Másnap Galeazzo közölte vele, hogy felmenti a személyes szolgálat alól, hogy minden idejét a francia nyelv tanulásának szentelhesse. Tanult Lytto, tanult; minden francia szó, amúgy is durva és barbár az olasz fül számára, neki külön-külön utálatos és fület hasogató volt. Csodát várt,

különös hősi tettet akart elkövetni, mely mindent megfordítana a tizenkettedik órában.

Ezenközben megtörtént, amire már tíz éve nem volt példa: Galeazzo felhivatta a várba Milano legelőkelőbb polgárait, hogy közölje velük új adótervezetét. A trónteremben fogadta őket, fejedelmi pompával; hosszú, sötétzöld palástban ült trónusán, körülötte díszbeöltözött titkárai, Lytto a trónus lépcsőjén piros bársony zekében, oldalt pedig két tömött sorban a testőrök, állig fegyverben állva. A polgárok a terem tulsó oldalán helyezkedtek el, úgy hogy jó száz lépésre volt a trónustól a legközelebb eső. A büszke nobilek gyűlölettől dacos arcán valami ünnepélyességbe burkolt félelem honolt; ha megszóltak is, alig lehetett hallani elfogult hangjukat. A tervezet előadása után senkinek sem volt ellenvetése, a herceg magához intette a három főmegbízottat, hogy kezéből átvegyék és publikálják az új rendeletet.

A három nobili közeledett; kettő közülük öreg, szakállas ember volt, hosszú, prémes kabátban, a harmadik fiatal; Lyttónak feltűnt szikár alakja, kiálló arcsontja. Letérdeltek a trónus elé és a herceg kinyújtotta feléjük kezét a pergamen-tekerccsel. Ebben a percben a fiatal nobile felugrott — senki se látta, honnét vette elő —, hosszú tör volt a kezében, nagyot kiáltott, iszonyatosat — és Galeazzo csillaga megreszketett.

De mielőtt lesujthatott volna, Lytto elképzelhetetlen gyorsasággal, melyre csak a ki nem fejlett csontozatú gyermekifjú képes, mellette termett és biztos mozdulattal belédöfte törét, — a merénylő hang nélkül elesett és alágördült különös megbicsaklásokkal a trónus garádcisain.

Lytto pedig levetette magát a véres szőnyegre Galeazzo lába elé, minden ízében remegve a felindulástól, mélyen lehajtott fővel, alázatosan, — és ujjongva kitörő könnyei közt: megtörtént, megtörtént a csoda!

A következő pillanatban a testőrök sora már körülvette a trónust, lándzsája hegyét fordítva a polgárok felé, kik tompa rémületben siettek ki a teremből; a holttestet félrelökték és betakarták.

Úgy tetszett, sok-sok idő múlt el, míg felemelte fejét és tekintete találkozott Glaeazzoéval. És íme, a herceg szeméből nem olvashatott semmit: sem örömet megszabadulásán, sem ijedtséget veszedelmén, sem gyűlöletet támadója, sem szeretetet megmentője iránt, semmit, minden emberi kifejezés híján, mereven nézett maga elé és egészen halk, nyugodt hangon mondta:

— Biztos kezed van, Franghipani!

Ez volt minden szava és ez is, legalább akkor még, minden emberi értelem híjával volt Lytto számára, aki mást várt, — csak azt értette, hogy hiába történt meg a csoda, már késő, elvesztette a csatát, Galeazzo már kiirtotta magából az egyetlen köteléket, mely emberhez csatolta. Mereven nézett Lytto a hercegre és irtózva ugrott fel térdepléséből, mert akkor látta az Arcot. Az arcot, a viziót, mely örületbe kergette a milánói festőt, a fehér, kifejezéstelen, iszonyatos arcot a trónuson, a sötétzöld palást fölött, Galeazzo igazi arcát, az Antikrisztus jegyével homlokán.

Ettől kezdve Lyttónak nem volt semmi gondolata többé. Kételeyei eloszlottak, most már mindent megértett; a kétségek helyét sívár, sötét közönyösség foglalta el. Járt-kelt, végezte gépiesen munkáját, hagyta, müljanak feje fölött az órák és a napok, mint sziklák, amelyek lakatlan

völgybe gördülnek alá; közeledett elutazásának ideje. Hangját nem lehetett hallani és az ő arca is kifejezéstelen lett, — megdermesztette az az arc, mint kis állatokat a kigyó tekintete.

Amíg aztán, kevéssel az útnakindulásra kijelölt nap előtt, történt valami, ami felrázta bódulatából. A herceg titkársaival tanácskozott és szükségük volt egy iratra; elküldötte érte Lyttoa. Lyttoo elhozta az iratot, letette az asztalra és kezét, melynek fehérségére hiú volt azelőtt, szórazott-kényeskedő mozdulattal még egy ideig ott játszatta az asztalon. Galeazzo tekintete a kézre tévedt, Lyttoo elfogta ezt a tekintetet és egyszerűen csak mintha álomból ébredt volna.

Most tisztán értette, miért mondta Galeazzo akkor: „Biztos kezded van, Franghipani!“ — belényilallt a zsarnok sátáni gondolata: Galeazzo képesnek tartotta őt *arra a tette*, féltette Lyttoótól életét. Annyira nem hitt a szeretetben, annyira tagadta a szeretetet, hogy megfogyanhatott fejében ez a gondolat.

Lázás izgatottság váltotta fel Lyttoo előbbi közönyét. Hogy most már a gondolat egyszer beléoltatott, nem tudott tőle szabadulni többé, mindig vele foglalkozott; megremegő kezét nézte, mint egy idegen valamit, melyre szörnyű hivatást rótt a végzet.

Most már tudta: Galeazzo zsarnok, minden zsarnoknál rettenetesebb és hogy a zsarnok halála Istennek tetsző dolog. Egy lázas éjtszaka után a szándék bizonyossággá érlelődött és Lyttoo másnap újra nyugodt volt, mint régen, mielőtt a kísértés felzavarta lelkét. Különös erőt érzett tagjaiban, üde volt és könnyű, mintha a levegőben járna, — mintha valami más, idegen akarat röpiténé feltartóztathatatlanul.

Végre eljött a Szent Lőrinc előtti nap. Másnap kellett volna elutaznia, szándékát nem halogathatta tovább. Reggel a szokottnál is gondosabban mosakodott, csinosította magát; mindenkinek feltűnt aznap fiatal szépsége, sokan sajnálkoztak, hogy másnap elutazik. Reggel meggyónt és magához vette az Úr testét, napközben szabad idejében elolvasta Plutarchos Párhuzamos Életrajzaiból M. Brutus életét. Mikor besötétedett, becsukta a könyvet és lesietett a várkapolnába.

Leborult Szent Ambrus püspöknek, Milano pátronusának szobra előtt; ajkára mélyértelmű szavak tolultak elő, mintha valaki súgta volna neki. Így imádkozott Ipolyttoo di Franghipani nagy tette estéjén:

— Jóságos Szent Ambrus püspök, te, ki vigyázod népeknek sorsát az éjtszakában, segítsd meg a milánói ifjút merész tettének végrehajtásakor. Add, hogy bátor legyek és nyugodt a végzetes pillanatban, méltó dicső őseimhez és a mintaképül választott régi hősök fényes sorához. Bizonyos méltányos dolog, hogy énnekem sikerüljön, ami másoknak drága életébe került: mert míg ők egy gyűlölt idegen életére törtek, én feláldozom azt, akit szerettem mindenkifölött. Lelkem megtisztult bűneitől és semmiféle önös szándék nem vezetí fegyveremet, — csak a városért és Istennek Igazságáért teszem. Mert teljes szívemből hiszem és vallom, hogy él az igaz Krisztus, ki Isten létére szenvedett minden emberért — és íme, Atyám, itt van egy ember, aki nem akarja a szeretet édes és könnyű igáját viselni senkiért. Bizony, az én lelkemet is megkörnyékezte a kísértő és nekem is épült a magányosság tornya, — de én szeretem a milánóiakat, kiket nem ismerek és mind az embereket; elzárkózva ebbe a gonosz-lakta

várba, megéreztem az ő szívük verését énbennem magamban és hallgatók szívem szavára; nem akarom kivonni magam a közös emberi sors alól: szenvedni magamért, másokért, mindenkiért. Bűntudat nem terheli lelke-
met, mert tettemmel voltakép a zsarnok akarata teljesül: ő nyitotta fel szememet, ő mutatta meg magát önszántából teljes hitetlenségében és gonoszságában előttem, ő oltotta belém a tett gondolatát, a tört is ő adta kezembe; ilymód önmaga irtja ki magát általam, mint a skorpió: a nem-ember az emberi világból. Tudom, bűnös és méltatlan szolgád vagyok, gyarló, erőtlén és nem az én akaratom teljesül, amikor akarok; de nézzed szándékom tisztaságát, Atyám, és könyörgj érettem a Szent-háromság színe előtt, most és halálom óráján. Amen.

Felment szobájába, mely a zsarnok hálószobája mellett feküdt, várta, hogy minden elcsendesedjék és számlálta, Milano szépszavú harangjai amint szóltak, az órákat. Nem volt nyugtalan, és gyorsan mult az idő; éjféل után egy órakor felkelt és belépett a zsarnok szobájába.

Galeazzo arca álmában sem árult el semmi titkot; kis méceses égett ágya előtt. Amint Lytto közeledett hozzá, felriadt és félálomban kérdezte:

— Ki az?

— Én vagyok, Ipolytto di Franghipani — felelte nyugodtan a fiú. Fölemelte törét és Milano megszabadult zsarnokától.

Szerb Kristóf Antal.